

GOVOR I STILISTIKA

Branko Vuletić

Kada se govori, piše, razmišlja o stilistici, često se, ovisno o jezičnoj razini na kojoj se ostvaruje stilistički postupak, govori o fonostilistici, morfostilistici, semantostilistici i sintaktostilistici.

Tako npr. fonostilistika proučava između ostalog i tzv. »akcent isticanja« (francuski: *accent d'insistance*), pojavu u kojoj je sva stilistička vrijednost sadržana isključivo u zvukovnom ostvarenju: pojačanom akcentu, produženom izgovoru naglašenog vokala i veoma napetom izgovoru početnog suglasnika (ako ovaj postoji); usporedimo npr. izraz *To je divno* kao izraz intelektualan, učtiv, nezainteresiran, s leksički istovjetnim izrazom koji govori o stvarnom, spontanom ushićenju govornika. Katkad se zbog akcenta isticanja, odnosno zbog velike napetosti kojom se izgovara početak riječi, može i akcenat riječi pomaknuti na prvi slog: npr. *izvânredno* može u stilističkom izrazu prijeći u *izvanredno*. Kako već sam leksički oblik uključuje određenu stilističku vrijednost, odnosno češće ga nalazimo u stilistički značajnim kontekstima, kao njegov uobičajeni izgovor prihvaćamo *izvanredno*, dakle izgovor pod utjecajem akcenta isticanja. Pojava prebacivanja akcenta sa zadnjeg sloga na prvi redovita je pojava kod akcenta isticanja u francuskom jeziku. Akcenat isticanja stilistički je postupak koji direktno određuje sadržaj iskaza, te ga stoga i zovemo fonološkim fonostilističkim postupkom.¹

Fonostilističke postupke koji govore isključivo o govorniku (dijalektalni izgovor pojedinih glasova i sl.), a nemaju veze s predmetom govora, zovemo fonetskim fonostilističkim postupcima.² Takvim se postupkom služi npr. Ranko Marinković u svom romanu *Kiklop* da bi što vjernije prikazao jedno lice – Hermafrodita. »*Pa jefto gospodine pukovniče – uvjereneno odgovara Herma – dofadno je. Ofobito uveče . . . nema fe fta vaditi, pvodajemo fjake . . .*«³ Govorni poremećaji – sigmatizam i rotacizam – ne odnose se na predmet govora, stalno su prisutni u govornika te karakteriziraju isključivo njega, a ne i njegov odnos prema sadržaju, poruci.

Najčešći i najočitiiji morfonostilistički postupci su deminutiv i augmentativ,⁴ koji gotovo redovito osim intelektualne poruke (veličine) nose i stilističku, afektivnu poruku, dakle stav govornika prema predmetu govora. Tako npr. *ptičica* ne znači samo nešto malo, nego i lijepo, drago, simpatično, dok *ptičurina* ne znači samo nešto veliko, već i ružno, odbojno, antipatično. Slično je i u

¹ N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Klincksieck, Paris, 1964.

² Isto.

³ Ranko Marinković, *Kiklop*, Prosveta, Beograd, 1966., str. 415.

⁴ Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, I, II, Georg, Genève, Klincksieck, Paris, 1951.

primjerima: *kućica – kućerina, ženica – ženetina* ili *ženturina, ručica – ručetina* i sl. Teško je prihvatiti izreku *Moja kućica, moja slobodica* u »intelektualnoj« verziji: *Moja kuća, moja sloboda* jer je u tome izrazu odsutna sva intimnost, ljubav, toplina. Jasno je da je ova izreka posve neprihvatljiva i u »augmentativnoj« verziji *Moja kućerina, moja slobodurina* jer dovodi do očitog nesklada između stilističkog postupka i logičkog sadržaja.

Uobičajeni semantostilistički postupak upotreba je riječi u tzv. prenesenom značenju. *Svinja je korisna domaća životinja* primjer je intelektualne upotrebe riječi *svinja*; naprotiv, u rečenici *On je prava svinja!* isti je leksički oblik upotrebljen u svom prenesenom smislu; ne odnosi se više na životinju, već na čovjeka određenih osobina; radi se, dakle, o stilističkoj vrijednosti ostvarenoj na semantičkoj razini. Slična je i upotreba riječi *zvijer* u primjerima: *Lav je zvijer iz porodice mačaka* i *Ti si pijanac i provalnik i gad i zvijer, a ja te ipak ljubim!*⁵

I konačno primjeri sintaktostilistike! Rečenice *Ne izlazim jer pada kiša, Ne izlazim kad pada kiša, Pada kiša tako da ne izlazim* imaju isti logički sadržaj: odnos određenog uzroka (pada kiša) i posljedice (ne izlazim), međutim veznici ukazuju na različite momente tog odnosa: isticanje uzroka (jer), ili posljedice (tako da) ili vremena (kad), i stoga su razlike među rečenicama stilističke. Logički se isti odnos može izraziti i veznikom *i Pada kiša, i ne izlazim*; ili čak bez veznika: *Ne izlazim, pada kiša*. Izražajnost je veća što nas veznik manje upućuje na odnos misli: veznik *i* tek ukazuje na povezanost misli, ne ističe navedene momente tog odnosa, jer ih zapravo sve sadrži. Isto je i u tom primjeru bez veznika, koji ne određuje detaljno odnos, već sadrži sve mogućnosti.

Kako veznika nema, vrednote nas govornog jezika (intonacija, intenzitet, tempo, pauza),⁶ upućuju na povezanost dviju misli. U rečenici *Ne izlazim jer pada kiša* nema većih tonskih skokova: intonacija se u prvom dijelu (*Ne izlazim*) lagano diže i u drugome dijelu (*jer pada kiša*) lagano pada; čitava se rečenica izgovara bez pauze, dakle kao jedan fonetski blok. U primjeru *Ne izlazim, pada kiša* intonacija se značajno diže u prvom dijelu, zatim nužno slijedi pauza, i onda intonacija naglo pada. Ovakav raspored vrednota govornog jezika stilistički je značajan i nužan; govori o logičkoj povezanosti misli i o jakoj izražajnosti.

Rečenice: *Sjedimo i razgovaramo; Radio je i uspio je; Radio je i nije uspio* vezuju se istim veznikom; međutim njihove su logičke vrijednosti različite: u prvom primjeru riječ *je* o povezivanju dviju usporednih radnji; u drugom primjeru radnje stoje u odnosu uzroka i posljedice; odnos misli (ne veznik!) u trećem primjeru ukazuje da se radi o dopusnoj rečenici. Intonacija se u prvom

⁵ Miroslav Krleža, Michelangelo Buonarroti. Zora, Zagreb.

⁶ Petar Guberina, Zvuk i pokret u jeziku, Matica Hrvatska, Zagreb, 1952.

primjeru lagano diže (*Sjedimo*) i lagano spušta (*i razgovaramo*), pauze nema; u drugom se primjeru intonacija mnogo više diže (*Radio je*), zatim slijedi pauza i nagli pad intonacije: radi se o povezanosti, o logičkom slijedu činjenica; u trećem se primjeru u prvom dijelu intonacija također jako diže (*Radio je*), nakon toga slijedi pauza i pad intonacije (*i nije uspio*): međutim, završetak je intonacije na većoj tonskoj visini nego li u drugom primjeru (*Radio je i uspio je*), i to upravo stoga jer nema logičkog slijeda činjenica, te završetak, iako silazne intonacije, na većoj tonskoj visini zapravo sadrži pitanje ili čuđenje: kako to da nije uspio kad je radio?⁷

Navedeni primjeri sintaktostilistike pokazuju da se oni mogu promatrati i sa stajališta njihovog zvukovnog ostvarenja, dakle kao postupci fonostilistički; jasno ako fonostilistiku shvatimo nešto šire, tj. kao nauku o stilističkim postupcima na razini cjelokupnog zvukovnog ostvarenja izraza. Radi se o dvije razine kodiranja: kodiranju jezikom – u ovim slučajevima kodiranju sintaktičkim postupcima, i o kodiranju, možda je točnije reći prekodiranju ili dekodiranju tih postupaka zvukovnim ostvarenjem, govorom.

Međutim, i postupke semantostilistike možemo promatrati kroz njihovo zvukovno ostvarenje: *svinja*, *zvijer* i sl. ne mijenjaju samo smisao unutar određenog konteksta, već i svoje zvukovno ostvarenje. Iz same intonacije navedenih riječi možemo zaključiti da li se radi o životinji (logički sadržaj) ili o čovjeku (stilistička vrijednost).

Isto je i s postupcima morfonostilistike! *Ručica – ruka – ručeta, kućica – kuća – kućeta* ne razlikuju se samo morfološki, već i zvukovno – govorno; naime svaki od ovih oblika zahtijeva i odgovarajuću intonaciju, koja nosi sadržaj emotivni, stilistički.

Dakle, postupke sintaktostilistike, semantostilistike, morfonostilistike, možemo promatrati kao postupke fonostilistike; određeni jezični stilistički postupci na sintaktičkoj, semantičkoj ili morfološkoj razini nalaze svoj zajednički nazivnik na fonostilističkoj razini. A upravo nas taj zajednički nazivnik upućuje da se radi o jednom novom, bitno drugačijem pogledu na probleme ljudskog izraza, koji premašuje klasične kategorije fonetike, morfologije, sintakse i semantike. Naime, stilistika kao nauka o afektivnoj vrijednosti izraza,⁸ kao nauka o govoru, bavi se (isključivo) foničkom formom, zvukovnim ostvarenjem govora. Jer ono što daje stilističku, izražajnu vrijednost svim navedenim primjerima nije njihov oblik, smisao ili struktura, već zvukovno ostvarenje, koje

⁷ U nas se stilističkom vrijednošću složenih rečenica posebno bavio Petar Guberina. Navedeni primjeri i komentari uglavnom su preuzeti iz njegovih radova: »Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes en français et en croate«, Zagreb, 1939. i »Zvuk i pokret u jeziku«, Zagreb, 1952.

⁸ Charles Bally, n. d.

može biti povezano s oblikom, smislom ili strukturom, ali je samo po sebi nosilac svoje vrijednosti, svog stilističkog sadržaja: oblik *kućica* znači nešto malo, a intonacija nosi sadržaj lijepog, dragog, simpatičnog; smisao *svinja* znači u određenom kontekstu »čovjek kao svinja«, a intonacija govori o našem stavu prema tome čovjeku; struktura *Radio je i nije uspio* označava jedan nelogičan slijed događaja, ali tek intonacija govori o našem čuđenju ili razočaranju.

*
* *

Govoreći o odnosu intelektualnih i afektivnih elemenata Charles Bally navodi slijedeći primjer:⁹ ako nekoga sretnemo, možemo svoje iznenađenje izraziti jednom od slijedećih rečenica:

Čudim se što vas vidim ovdje.

Gle, vi ste ovdje?

Kako! vi ovdje?

Vi!

*O!*¹⁰

Kako afektivnost raste, leksički se materijal smanjuje: složena rečenica postaje prosta, zatim bezglagolska i konačno se svodi tek na jednu riječ, koja na kraju i nema nikakvog leksičkog značenja. Smanjivanje leksičkog materijala uporedo s porastom afektivnosti očito je u navedenom primjeru, ali nije pravilo: usporedimo li izraze *Ne mogu izaći* i *Ne mogu izaći, kad ti kažem!* ili *To je jako lijepo* i *To je jako, jako lijepo*, vidjet ćemo da je afektivniji izraz upravo onaj duži. Međutim, afektivni izraz nije bitno određen leksičkim materijalom, već zvukovnim ostvarenjem, vrednotama govornog jezika. Vratimo li se nizu izraza iznenađenja, vidjet ćemo da se intonacija bitno mijenja u rasponu od složene rečenice do uzvika: intonacija složene rečenice posve je neutralna – lagano se diže i lagano spušta, nema većih tonskih skokova kao u slijedećim primjerima, gdje pitanje postepeno postaje uzvik. U prvom primjeru sve je rečeno leksičkim materijalom: rečenica *Čudim se što vas vidim ovdje* opis je iznenađenja. Naprotiv, uzvik *O!* (jasno u odgovarajućoj intonaciji) iznenađenje je samo. Riječ *ovdje* nije simbol za predmet, riječ je (zvukovno ostvarena) predmet; nije opis iznenađenja, već iznenađenje samo.

U afektivnom izrazu leksički materijal uopće nije bitan. Riječi i odnosi među riječima tek su pokušaj da se jezikom – točnije pismom – kodira govor-

⁹ Charles Bally, n. d.

¹⁰ Na francuskom: *Je suis étonné de vous recontrer ici. Tiens, vous êtes ici? Comment! vous ici? Vous! Oh!*

ni (stilistički) izraz. Vjerujem da navedeni primjeri o tome dovoljno govore. Ipak, evo još jednoga! *Jasnu voli Ivan*. Objekt dolazi na prvo, jako mjesto u rečenici, dakle objekt se ističe: pojačanim intenzitetom, povišenim registrom; smisao je: Ivan voli upravo Jasnu, ne neku drugu. Jezičnom kodiranju (inverziji) odgovara govorno kodiranje (isticanje intenzitetom i intonacijom). Ovdje se možemo čak i natezati o tome da li je prije postojala kokoš ili jaje – jezično ili govorno kodiranje. Međutim, govornim kodiranjem i rečenica koja nije u inverziji (*Ivan voli Jasnu*) može dobiti isti smisao: Ivan voli upravo Jasnu, ne neku drugu. Mogli bismo reći da se u inverziji navedena rečenica mora upravo tako izreći, dok se u uobičajenom redu riječi tek može tako izreći. Međutim možemo također reći da postoje određeni postupci kodiranja govorom – postupci afektivne stilistike, koji su posve slobodni, i koji se katkad (samo katkad!) mogu naznačiti u pismu nekim jezičnim postupcima.¹¹

O ODNOSU OPĆE I TERMINOLOŠKE UPOTREBE RIJEČI PEČAT I ŽIG

Eugenija Barić

Kad se govori o riječima *pečat* i *žig*, valja spomenuti i *štambilj*, *štamčilja*, *muhur* i *mur*. Na prvi se pogled može učiniti da su navedene riječi istoznačnice ili sinonimi. Sinonimno značenje daje im Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zgb, 1969., V., str. 80. (ELZ), a isto nalazimo i u Klaićevu Velikom rječniku stranih riječi, Zgb, 1966. (K). Jesu li to doista sinonimi?

U govoru najčešće čujemo *pečat* i *žig*, a pored njih i *štambilj* ili *štamčilja* dok su *muhur* ili *mur* znatno rjeđi. Štoviše mogli bismo reći da *štambilj* i *muhur* upotrebljavaju starije generacije, i to *štambilj* ili *štamčilja* gradska, a *muhur* odnosno *mur* seoska. Da je to povijesna uvjetovanost, mislim da nije potrebno govoriti.

Muhur smo baštinili od Turaka (tur. mûhûr < perz. muhur, muhr, Škaljić). Građa rječnika hrvatskog književnog jezika (Benešićeva i građa nedovršenog rječnika MH) pokazuje da su tu riječ pisci rijetko upotrebljavali i da ona svoj život živi samo u djelima gdje ima stilističku funkciju. Vjerojatno ju je zbog toga upotrijebio i Matija Mažuranić pišući svoj Pogled u Bosnu: . . . *podpiše pasoš, ter donese k ćehaji da i on podpiše i udari mur*. Pogledamo li u današnju putnicu vidjet ćemo kraticu M. P. koja označuje mjesto pečata.

¹¹ Neadekvatno korištenje postupaka kodiranja govorom često je u primjerima *veoma dobro*, *jako lijepo* i sl. i to pogotovo u čitanju, gdje se stereotipno naglašava prilog umjesto pridjeva: naime, pojačani intenzitet, povišeni registar, usporeni tempo imaju u govoru vrijednost priloga *veoma*, *jako* i sl., te bi se tim postupkom trebale istaknuti riječi koje nose bitnu obavijest, a to su u navedenim primjerima pridjevi *dobro* i *lijepo*.